

Драган Тодоровић

ПРОТЕСТАНТИЗАЦИЈА СРБИЈЕ: СЛУЧАЈ ЛЕСКОВЦА И ЈУЖНЕ СРБИЈЕ*

ПРЕДУСЛОВИ НАСТАНКА И СУШТИНА ПРОТЕ- СТАНТИЗМА

Почетком шеснаестог века у Западној Европи гласно се заговара потреба за реформацијом Цркве. Религиозне привилегије богаташа, имунитет клера пред законом и његов разуздан живот, као и неограничена моћ папе и злоупотребе у црквеној управи све су мање одобраване међу паством.

Разбијању јединства западне цркве пресудно су допринели следећи чиниоци:

– Духовни покрети унутар Римокатоличке цркве, који су захтевали *нову њобожност*, повратак јеванђеоским идеалима хришћанског заједништва и реформу тадашњег црквеног живота, сведеног на популарно поштовање мноштва светаца и реликвија и испразне облике религиозности;

– Нововековна мисао најутицајнијих европских хуманиста инспирисана индивидуализмом (Еразмо Ротердамски / Desideris Erasmus/ /1466–1536/ – „Волтер шеснаестог века”); како су га описивали савременици;

– Промењена политичка клима под утицајем хуманизма и ренесансе (наиме, превладавање идеала секуларне државе,

* Припремљено у оквиру пројекта *Одрживост и идентитет Срба и националних мањина у њограничним ошћинама источне и југоисточне Србије* (179013), који се изводи на Универзитету у Нишу – Машински факултет, а финансира га Министарство за науку и технолошки развој РС.

услед мешања Ватикана у националне послове тадашњих монархија, постављање црквених вођа и убирање пореза);

– Грађанска класа у успону (спутаност економски ојачаног трговачког и занатског сталежа и племства оквирима средњовековног феудалног владања и привређивања);

– Изум штампе – „Интернета оног доба” (преношење религиозних идеја и штампање трактата и Библије на народним језицима).

Као почетак реформације узима се 31. октобар 1517. године када је доктор и професор теологије на Витенбершком универзитету, Мартин Лутер (Martin Luther) (1483–1546), објавио за расправу својих 95 теза о индулгенцијама, догмама и уређењу Католичке цркве.

Појам „протестантизам” везује се за *īроїшесї* шесторице кнезова и представника четрнаест градова, изречен на Другом државном сабору у Шпејеру 1529. године. Њихов одговор на верско питање о човековом односу према Богу у свакодневном животу био је прожет библијским уверењем да човек мора да се покори пре Богу, него људима.

Интерпретација библијске речи и њено проповедање, као и савест појединца и лична одговорност пред Богом, без посредовања институција и духовних служби, постају образцем протестантског живота у тадашњој Европи.

Термин *īроїшесїанїїизам* генерално означава скуп различитих цркава које своје учење темеље на учењу протестантских реформатора из XVI века, а то су Евангеличка (лутеранска) и Реформисана (презбитеријанска или калвинистичка) црква. Термин се користи и за Англиканску цркву, која се од Рима одвојила 1534. године из политичких и личних разлога краља Хенрија VIII.

Касније се издвајају *презбитеријанци*, *конгрегационалисти*, *баптисти*, *квекери*, *методисти*, *мормони* (или *Црква сведоци последњега дана*), *адвентисти*, *пентекосталци*, *Јеховини сведоци*, као и бројне друге цркве различитих назива и учења. О овим, из реформације проистеклим, црквама неретко се говори као о „*црквама реформацијске баштине*” или „*слободним црквама радикалне традиције реформације*”.

Најчешћа недоумица са којом се сусрећемо у литератури јесте коришћење термина „евангелички” и „еванђеоски”: Евангеличке или лутеранске цркве изворно су протестантске цркве, а Еванђеоска пентекостална црква припада црквама реформацијске баштине које се ослањају на радикално крило реформације. Придевом „еванђеоска” у називу цркве наглашава се централна улога Исуса Христа, милости, вере и Светог писма у веровању и деловању цркве.

Догмама нове, „пробуђене” вере сматрају се:

- начело *Ecclesia reformata sed semper reformanda* – „реформисана црква отворена је увек за даљу реформацију”;
- *Soli Deo gloria* – живот посвећен Богу, који постоји кроз три божанске особе: Отац, Син и Дух Свети;
- *Solo Christo* – учење о Исусу Христу као јединој глави цркве (на супрот католичком учењу да је папа „Христов викар” и да заузима Христово место као видљива глава цркве);
- *Sola scriptura* – Библија као коначни ауторитет у питањима вере и деловања цркве (супротно католичком учењу да су Библија и традиција, извори и норме вере, једнаки и паралелни, а да је традиција једини законити и непогрешиви тумач Библије);

- *Sola gracia* – апсолутну преданост милости и слободној вољи Божјој као средству спасења (спасење није у домену човекове одговорности, већ је непромењиви план Бога који слободно дела у историји);
- *Sola fide* – оправдање вером, а не делима (јеванђеље благодати додељује се покајаном вернику силом Духа Светога, тј. проповедањем речи; дела нису услов оправдања ни додатак вери, него плод, доказ оправдања);
- универзалност свештенства, односно „свештенство и једнакост свих верника” и право на слободно испитивање јеванђеља, насупрот дотадашњој црквеној хијерархији (пастори и проповедници разликују се од осталих хришћана само по функцији и постављењу, а не по духовном статусу);
- учење о цркви као заједници светих, односно заједништву новорођених, у пунолетству крштених хришћана;
- учење о самосталности и независности сваке локалне заједнице;
- концепт учеништва, који укључује евангелизацију, етику и социјално деловање;
- једноставност богослужења, са нагласком на проповеди и молитвама;
- прихватање само два сакраманта: крштења и причести/евхаристије (Вечере Господње);
- одбацивање идолопоклонства, поштовања светаца и различитих облика народне побожности;
- светост свих занимања и позива;
- допуштење брачних односа пасторима, а верницима развод брака;
- *аїаїе* – љубав као мотив хришћанског живота.

ПРОТЕСТАНТИЗАМ НА БАЛКАНУ

Почетком XIX века бостонски „Амерички одбор за слање мисионара у иностране земље” (American Board for Commissioners of Foreign Mission to the Oriental Churches) Америчке конгрегационалистичке цркве разгранава делатност ка Блиском истоку, а евангелизација словенске популације на Балкану интензивира се средином XIX века. У жижу мисионарске активности стављају се хришћани и Јевреји у Отоманској империји, јер је обраћање муслимана било кажњиво смрћу. На руку им иде подршка америчких конзуларних службеника и наклоност турских власти према, на таласу прве индустријске револуције, технички ојачалим западним велесилама.

У Цариграду је 1840. отворена престижна образовна институција „Роберт колеџ”, „ковачница” настајуће бугарске интелектуалне елите, али и првих генерација протестантских богослужитеља. Први амерички мисионари почетком двадесетог века раде и у Корци, Елбасану и Тирани у Албанији, док иницијално дељење Библије најбоље резултате показује у Бугарској. У Цариграду се 1871. године штампа превод комплетне Библије на бугарски књижевни језик (Бугарска православна црква учиниће то тек кроз 54 године). У Софији се 1932. године појавио први превод Новог завета на ромском језику, а куриозитет представља чињеница да је прва ромска баптистичка црква у свету, на челу са ромским пастором, основана крајем деветнаестог века у селу Голенци, поред Лома.

Ширење реформације на просторе некадашње СФРЈ поклапа се са снажним надирањем Османског царства, посебно у њене крајеве северно од Саве и Дунава, који су били наклоњенији протестантима него римокатолицима. Долазе-

ћи на јужнословенско тло са суседних етничких подручја, протестантизам је био најпре конфесија страних националних мањина, тачније незнатног броја Словенаца, Хрвата и Македонаца, а затим и Срба.

У Словенију протестантизам продире у шеснаестом веку из Немачке и Аустрије, махом у редове хуманистички образованих духовника, тзв. *попови плаћољаша*, носилаца идеје обнове народне цркве. Неуспешном укорјењивању у словеначко тло допринели су скромни учинци ширења међу широким народним слојевима (са изузетком Прекомурја); племство и грађанство, међу које се реформаторски дух са симпатијама примио, било је малобројно и страно. За његово распрострањење посебно је заслужан *Примож Трубар*.

У Хрватској се реформација шири углавном по Истри, приморју (Задар, Шибеник, Трогир, Сплит, Котор, острва Крк, Раб, Црес, Корчула) и ужој Хрватској, продирући из Крањске, Корушке, тадашње Угарске, Немачке и Венеције. Захвата углавном племство, нешто мање грађанство, најмање најбројније сељаштво. Најистакнутији хрватски теолог реформације био је *Маџија Влачић Илирик*. Но, ниједна протестантска верска заједница није се чвршће примила у Хрватској. На таласу противреформације, Хрватски је сабор 1608. године донео закон који се дискриминаторно односио према јеретицима, доводећи до иселјавања највећег њиховог броја у западну Мађарску.

Из два се правца досељавају протестанти у Босну и Херцеговину: из Србије и Војводине, односно из Хрватске. Евангелизатори постижу најбоље резултате међу националним мањинама: Немцима, Словацима, Мађарима, Русинима и Украјинцима. Од англиканског „извора” потичу баптисти,

адвентисти, Јеховини сведоци и пентекосталци, а из лутеранског евангелисти.

Надирући из Бугарске, америчких мисионара „кривци” су за планско ширење протестантских идеја међу македонским народом у другој половини деветнаестог века. Прва мисијска станица отворена је у Битољу 1873/4. године, представљајући тако расадник будућег протестантског кадра и централно место одакле су евангелизатори кретали у рад на друге терене. Завршетак Балканских и Првог светског рата произвео је поделу македонске територије (егејски, вардарски и пирински део) и тиме разнизао постојећи протестантски мозаик. Вардарска Македонија припада Краљевини Југославији, у којој је био забрањен рад конгрегационалистима, тако да се они присаједињују признатим методистима 1922. године и постају њихов јужни дистрикт. Насталу пометњу искористиле су друге мисије протестантске позадине за сопствено изграђивање на конгрегационалистичко-методистичким темељима.

Генерално, умереном мисионарском учинку првог таласа протестантизације на балканском тлу допринело је неколико разлога: *специфичан балкански менталитет; недовољна сарадња црква, најпре методиста и конгрегационалиста; неучвршћивање православног национализма као националне цркве у непријатељском окружењу Бугарске православне цркве и Римокатоличке цркве; и недовољан обухват градских слојева становништва, тачније буржоазије у настајању, али ни сељака, укорених у прадедовској вери.*

ПРОТЕСТАНТИЗАМ У СРБИЈИ

Протестантизам у Србији стиже преко Војводине, тада под Аустроугарском влашћу. У плодне банатске равнице лу-

шери у већем броју стижу са великим миграцијским померањима потакнутим од стране бечког двора у првим деценијама XVIII века, након повлачења Турака, а нарочито након доношења *Папентиа о верској толеранцији* 1781. године од стране Јосифа II. Странци масовније почињу да долазе у Београд у време изградње Београдске тврђаве, између 1717. и 1739. године. Неправославних хришћанских поданика било је још у Шапцу, Крагујевцу, Мајданпеку и Стублинама код Обреновца.

Реформатску вероисповест (калвинисти) мађарски доселеници уносе у ненасељене области Баната и Бачке планском акцијом аустријског цара Јосифа II пред крај XVIII века.

Преко угарског огранка Трезвењачког друштва „Плави крст” („Модри криж”), пред сам свршетак деветнаестог века у Војводину улазе први *методистички* утицаји, а прва методистичка црква основана је у Врбасу 1904. године.

Златни период *назаренства* у Србији траје између шездесетих година деветнаестог века и почетка Првог светског рата, када је увезен из угарских крајева настањених Србима.

Почеци *баптизма* у Србији везују се за крај деветнаестог века, чему су допринела четири разлога: деловање шкотског добротвора Френсиса Харфорда Мекензија, деловање представника Немачке баптистичке цркве из Новог Сада, снажно ширење назаренског покрета у то време и деловање Британског библијског друштва.

Адвентисти у Србији почињу деловати око 1890, а на територији Војводине од 1893. године. Прва Хришћанска адвентистичка црква у Београду основана је 1909. Највише управно тело је Унија црквених области, а треба нагласити да је седиште Јужне области у Нишу.

„Истраживачи Библије” (или како их данас познајемо, Јеховини сведоци) први пут се појављују 1930. године у Марибору, где оснивају удружење „Светионик”. Шест година касније селе своје седиште у Београд, али само годину дана касније бивају забрањени од званичних власти; у илегалу раде све до краја Другог светског рата. Коначно, 1953. основали су Хришћанску заједницу Јеховиних сведока у СФРЈ и донели и данас важећи Устав.

Дах пентекостализма („малокрштени”), досељавањем у Суботицу из Бешке у Хрватској, доноси брачни пар Фрањо и Жужана Рац. Покрет се шири на Зрењанин и друге војвођанске градове, коначно у Земун и Београд. Током 1950. настаје црква у Карановцу, а затим и заједнице у Лебану и Лесковцу. После 1963. формирају се групе у Војловици код Панчева, у Белој Цркви, Пландишту, Панчеву, Крагујевцу (1968) и Сомбору (1966). Прва пентекостална црква на Косову почела је деловати 1985. године.

ПРОТЕСТАНТИЗАМ У ЈУГОИСТОЧНОЈ СРБИЈИ

Научно бављење верским организовањем на територији југоисточне Србије, ван оквира традиционалних цркава, пре свих СПЦ и ИВЗ, да се симболично изразим, јесте неузорана њива у друштвеним и хуманистичким наукама. Пионирски подухвати проф. Драгољуба Б. Ђорђевића средином осамдесетих година прошлог века, на примеру Хришћанске адвентистичке цркве у Нишу, као и напори Нишке ромолошке школе из последње деценије, повезани с обрадом разноликих облика испољавања ромске религиозности, делом и у оквиру „трећег крака хришћанства”, нису били довољни да би се та слика променила.

Информације које ћу са вама поделити вечерас прикупљене су најпре захваљујући љубазности и живом разговору са старешинама и верницима четири верске заједнице – Хришћанске баптистичке цркве, Хришћанске адвентистичке цркве, Јеховиних сведока и Еванђеоске пентекосталне цркве – које представљају окосницу протестантског верског организовања данас у јужној Србији. Ради се о колоплету историјских чињеница и вредносно неутралним генерализацијама и закључивањима из угла једног социолога религије, на основу богатог емпиријског материјала. Био бих најсрећнији уколико бих тако макар једним делићем придонео разумевању вишебојног мозаика верског организовања у граду на Дубочици и подстакао постојећи, за сада још увек скроман, верски дијалог, како између припадника традиционалних цркава и малих верских заједница, тако и између њих самих међусобно. Волео бих да моје излагање вечерас разумете управо на такав начин.

Делећи судбину браће и сестара на целокупном Балкану, где су их представници традиционалних цркава, али и јавно мњење подупрто увреженим стереотипима и темељним непознавањем, најчешће означавали „сектама”, припадници малих верских заједница махом су се повлачили у затворене, уске кругове малобројних верника, спорадично се оглашавајући последњих пола века у јавном животу Србије тек као објекти излива верске нетрпељивости.

А најмање толико, дакле, дуже од пет деценија, стара је историја протестантског верског организовања на југу Србије. И баш је Лесковац, веровали или не, родоначелник тог покрета: раних педесетих година у Лесковац је из Београда са својим супругом дошла г-ђа Вера Давидовић, верујућа јеванђеоска хришћанка. Деценију касније од тог заједничког

верничког језгра настале су две сестринске заједнице: Еванђеоска пентекостална црква и Хришћанска баптистичка црква. Но, пођимо неким редом.

ТАЛАСИ ПРОТЕСТАНТИЗАЦИЈЕ ЈУГА СРБИЈЕ:

1. педесетих и шездесетих година прошлог века, када пристижу први верујући из Београда и из северних крајева бивше СФРЈ (молитвене групе окупљале су се најчешће у домовима тада малобројних верника);
2. током деведесетих година прошлог века, када су верске добротворне организације активно помагале хуманитарном помоћи најугроженијим слојевима домаћег и избегличког становништва, првобитно у време хиперинфлације, а касније и услед ратних збивања на овим просторима и
3. почетком двехиљадитих, након демократских промена у Србији и стварања претпоставки за слободније верско деловање.

ОБЛИЦИ ВЕРСКОГ ДЕЛОВАЊА ПРОТЕСТАНТА:

1. дописна Библијска школа и ширење божје речи „од уста до уста” међу рођацима и пријатељима и на богослужењима приликом кућних окупљања:
2. израженији ангажман првог стасалог духовно обисмењеног кадра (проистекао из дечјег, омладинског и сестринског погона верских заједница), кроз масовне јавне евангелизације, дељење трактата и већ изграђену препознатљивост у добротворном раду и
3. институционализацијом услова за рад, најчешће уз помоћ већих, матичних заједница из иностранства (купо-

вина објеката у сопственом власништву или изнајмљивање простора за богослужења, за рад с омладином кроз веронауку и организовање културно-уметничког и спортског живота, као и за саветодавне и едукативне садржаје);

4. подршка интересовањима најмлађих генерација верника у правцу активне експлоатације савремених технолошких помагала и Интернета за промоцију верског учења.

БАПТИСТИ НА ЈУГУ СРБИЈЕ

Мисионарски духовни рад баптиста на овим просторима започео је баш у Лесковцу, негде још од 1964. године; данас је заједница окупљена у Делиградској улици, у близини поште и Ватрогасног дома. Око 1970. године придружују им се поједини верници из Ниша, које у верничку заједницу окупља 1980. године Чедо Ралевић, повлачећи се из здравствених разлога са места пуновременог мисијског радника у Македонији. Као призната верска заједница, Хришћанска баптистичка црква у Нишу постоји од 1985. године и има добротворну организацију „Љуби ближњег свога”.

У Белој Паланци постоји, колико је мени засада познато, једина ромска баптистичка заједница, на челу са старешином Бојаном Куртићем. У Шаиновцу код Дољевца постоји група од тридесетак ромске деце и тинејџера са којима старешинство из Ниша годинама већ предано ради. У граду Прокупљу, али и Бериљу поред Прокупља, неколико је пријатеља цркве међу Србима и румунским Ромима, мислим да већ има и првих крштених верника. Неколико је верних српских породица и у Пироту.

АДВЕНТИСТИ НА ЈУГУ СРБИЈЕ

Хришћанску адвентистичку науку у Нишу први су проповедали литерарни еванђелисти и колпортери из Новог Сада још далеке 1920. године. Марта 1923. године формирана је и прва црква и почело је одржавање редовних суботњих и недељних богослужења; у молитвеном дому у ул. Седмог јула бр. 21 од 1948. године, преуређеном и обновљеном септембра 1975. г. Радом верника нишке цркве у сестринство црква Јужне области примљене су и две нове цркве: 1994. године црква у Прокупљу, а 2004. године црква у Пироту. Хуманитарна организација „Адра” препознатљив је знак адвентиста и у Нишу.

У Лесковцу, такође, постоји Хришћанска адвентистичка црква, у близини некадашњег Здравственог диспанзера. У њој су се годинама окупљали заједно верници српске и ромске националности, све док Роми нису оформили сопствену заједницу у Винарцу, приградском насељу, 2000. године. У град долазе махом околни сеоски Роми.

Слична ситуација је и у Врању. И тамо је изнад аутобуске станице, још крајем седамдесетих постојала зграда у којој су се окупљали верни људи, да би се 1992. године преселила у зграду поред садашње Поште. У ромској махали у Врању 2004. године изграђена је и ромска Адвентистичка црква, да би била приступачнија Ромима верницима којима је било тешко да путују до центра града. Вишедеценијско постојање адвентисти имају и у Доњем Бријању, где је у дворишту Животе Мирковића подигнута зграда цркве, у којој се махом окупљају верни Роми из тог и околних села. У Драговцу, насељу тик поред Бојника, адвентисти такође имају прелепу нову зграду у којој се окупљају верни Срби и Роми из ближе и даље околине.

ЈЕХОВИНИ СВЕДОЦИ НА ЈУГУ СРБИЈЕ

Вернике *Хришћанске верске заједнице Јеховиних сведока* у Нишу окупљају две Скупштине – Ниш-Југ и Ниш-Север, организационо везане за покрајину којој припадају и Врање, Лесковац, Прокупље, Алексинац, Крушевац, Зајечар, Бор, Неготин и Кладово. Крштеним члановима и пријатељима омогућено је да се од 2005. два пута недељно сусрећу у Дворани краљевства у Скопљанској улици бр. 3. Службу проповедања нишким улицама обављају браћа и сестре српске и ромске националности.

Скупштине Јеховиних сведока постоје још и у Лесковцу (у неасфалтираном делу улице Дубочица, поред Трговачке школе) и Врању, а молитвених група има у Алексинцу, Прокупљу, Бојнику и Пироту.

ПЕНТЕКОСТАЛЦИ НА ЈУГУ СРБИЈЕ

Први јеванђеоски хришћани у Лесковцу, поред помену-те Вере Давидовић, били су брачни пар Митковић, Ћирило и Мирослава, Ћирило је касније постао први пастор у Лесковцу. Шездесет и четврте године прошлог века, купљена је једна зграда у улици Максима Горког 22, а раних осамдесетих и стара предратна вила, породична кућа трговца Димитријевића у броју 21. Некако у то време купљена је и зграда у Лебану. Стара зграда у броју 22 служила је за ромска богослужења, све док у насељу „Славко Златановић” није постављен шатор, донација Француских Рома Синта, надалеко по Европи познат као „Црква под шатром”.

Године 2005. дошло је до поделе на Протестантску еванђеоску цркву „Заједница Рома” и Духовни центар еванђеоске цркве „Светло”. Од 2007. године у Лесковцу су своја

богослужења почели да држе и верујући Кинези, а од прошле године постоји и група у Нишу.

Поред Лесковца и Лебана, заједнице су почеле да се формирају и у околним селима. Данас постоји група верних Рома пентекосталаца у Бошњацу, Житном потоку, Разгојни и Печењевцу, као и у Дубову, поред Бојника. Верничке групе у закупљеним просторијама славе Бога у Врању и Врањској Бањи. Молитвених група и мисијских станица има и у Прокупљу, Сурдулици, Владичином Хану, Белој Паланци, Пироту и Бујановцу.

Еванђеоска црква „Рагосна веси” у Нишу постоји од 1996. године, а зграду у сопственом власништву у Епископској улици бр. 82а има од 2005. године. Као одвојена заједница, у махали на Јеврејском гробљу, у Мраморској улици бр. 11, делује Протестантска еванђеоска црква Духовни центар „Заједница Рома”, са тридесетак крштених верника и стотинак симпатизера.

КАКО ЈЕ И ЗАШТО ПРОТЕСТАНТИЗАМ ЗАЖИВЕО МЕЂУ РОМИМА?

Религиозност Рома је мозаик са много боја. Роми су вишерелигијски и вишеконфесионални народ Балкана, који је на свом историјском путу загубио прапостојбинску веру, пригрливши религију већинског окружења. У Србији су баштиници хришћанства и ислама, али традиционално хришћанско-православно, односно исламско религијско-вероисповедно биће Рома, деценију и по уназад на југу Србије озбиљно се нарушава упливом протестантизма, са трајним утицајима на њихов идентитет, њихов *romanipen* или *ром-скоси*.

Нећу погрешити ако чак констатујем да су Роми данас извор опстанка и раста мањинских верских заједница, религијско-конфесионални резервоар протестантизације у Србији. Но, кренимо редом.

КО су први Роми с југа који су дошли у контакт с протестантизмом?

1. азиланти из кризних деведесетих година прошлог века и сезонски радници у иностранству, најчешће у непосредном окружењу (Италија, Аустрија, Немачка...), који су, враћајући се своји домовима, донели и попримљена нова религијска уверења;
2. сезонски радници по Војводини (копање кукуруза и кромпира, брање вишања и грожђа, садња лозе...);
3. сезонски продавци робе на кванташким пијацама у Београду.

ЗАШТО Роми прихватају протестантизам?

Заживљавање протестантизма међу Ромима резултат је њиховог троструког занемаривања: *друшћивеної, еїзисћенијалної* и *їасћоралної*.

Роми су позитивно одговарали на протестантске подстицаје због:

1. *срдачносћи* и *оївореносћи* у контакту коју су према њима изражавали Срби верници, припадници малих верских заједница;
2. *їажње* која је посвећивана њиховим потребама, јер Роми јесу „народ потреба”;
3. *одјовора* које су добијали за своје потребе и изречене молитве и *шурења* приче о томе међу најближим познаницима (исцељења, оздрављења, чуда).

Роми су људи религиозног, али независног духа: никада не бива усвојено сво богатство религијских идеја, осећања, веровања и праксе, увек остаје отвореност за новине у религијском животу и њихово комбиновање са већ прихваћеним елементима (Татомир Вукановић је специфичан ромски доживљај и испољавање верских осећања симболично назвао термином „љараманство”). Због тога се погрешно закључује да међу Ромима нема, нити може бити „добрих верника”. То није тачно: Роми могу бити добри верници, отворено је питање колико им је до сада нуђена таква могућност од стране традиционалних верских заједница. Роми су увек били отворени за оне који би им понудили полет ка божанском и поучили их о спасењу божјом милошћу; очигледно да су мале верске заједнице то најприлежније чиниле.

Било који верник је прави верник ако је редован на богослужењима, ако се придржава правила и црквене дисциплине и од користи је својој цркви. Роми јесу добри верници, само што то исказују на два независна начина.

Један је онај који практикују и окружујући Срби: ослањајући се на *свѣтѣ књиѣ* и придржавајући се строгих и јасних *ѣроѣиса*, захваљујући пропаганди и делатности хришћанских евангелизатора. Чину крштења претходи вишемесечно проучавање Библије и рад са старешинама на упознавању основних библијских начела.

Не заборавимо, међутим, да је велики број Рома слабо образован, многи, нарочито старији, потпуно *неѣисмени* и да им преостаје тек жива реч старешине као веза с Богом. Врло често слабо познају српски језик, па им је неопходан проповедник на ромском језику. Они који јесу писмени, немају времена да редовно посвећују пажњу Светом писму и другим верским књигама, као и да се редовно припремају за

активно учествовање у, рецимо, Теократској школи и подучавању за хришћанску службу.

Други начин је ослањајући се на моћну *оралну традицију*, као трајну одредницу свог идентитета кроз историју. Роми су се преобраћали више *уледајући* се на нечији пример из непосредног окружења и нечије сведочанство, доказујући да се не верује само формом, већ и срцем. У таквим ситуацијама *религијска пракса односи превагу на религијском свесћу*.

Богослужења код Рома пентекосталаца имају проповед пастора, обдарених за преношење речи Господње, као што је имају и друге верске заједнице, у којима се подучавају исправном верском животу и понашању. Али имају и слављење Бога, речима и песмом. Верници се, према њиховим причама које сам слушао, у потпуности препуштају деловању Духа Светога да их води онако како он хоће и жели. Иако окружен другом браћом и сестрама, сваки верник се предаје успостављању директне, интимне везе с Богом, коме испоручује најдубље молбе, жеље и очекивања за превладавање тешких животних ситуација. А када се она остваре, па још и послушају друга сведочанства о деловању Духа Светога, онда нема боље потврде да сте на божјем путу.

Такође, код пентекосталаца постоји много већа толерантност према раније стеченим навикама и свест да се мало тога може урадити тренутним захтевима. Верници се подучавају исправном поступању, али им је остављено да сами одлуче како ће се понашати у датим ситуацијама и да поступно мењају стечене навике. Посебно то важи за породице у којима нису сви чланови верни и где се верник ломи између оданости црквеним захтевима и оданости породич-

ним правилима понашања (Ђурђевдан, Василица, славе, Прочке у Врању, али и алкохол, врста хране).

* * *

Енглези протестантизам називају *мердевинама* које читаво друштво подиже на виши степен развоја. То једнако важи и на примеру Рома протестаната на југу Србије. Да се колоквијално изразим: *цигански протестантизам нису циганска њосла*, како се то понегде може чути.

Евидентни су бољици који се дешавају у протестантским ромским породицама, под утицајем верског учења. Коренито се преображавају односи у породици, у смислу афирмације поштовања свих чланова домаћинства и поштовања договора. Одустаје се од најчешћих порока: цигарета, пијанства, коцке, туче, крађе, проституције, све до наркоманије, ако је икада и било међу Ромима. Предупређује се рана жењидба и удаја, осуђују манипулације у брачним односима, прељубе и раскиди бракова. Деца се подстичу на школовање и побољшавају им се хигијенске навике. Из темеља се мења однос према раду, пропагира се труд и напоран рад у сваком послу који је поштен и богоугодан.

Мало пре сам споменуо трајни утицај протестантизма на *romanipen*, прецизније утицај на одреднице ромске културе са несумњиво универзалним значењем за све припаднике ромског народа. У том смислу, протестантизам међу Ромима доноси *две суштинске новине*:

1. етничка припадност је неважна пред Богом и
2. успоставља се нова религијска граница између преобраћених и непреобраћених (дакле, губи на значају претходна племенска припадност, односно не наглашава се више припадност једној уједињеној и хомо-

геној етничкој групи, већ је идентификација уздигнута на ниво религијске припадности; најочигледније је то на примеру удаје и женидбе најмилијих).

Али, не у смислу да се они који не верују одбацују као мање вредни, већ као жалост због тога што не познају деловање Духа Светога, и као потребу да се означе као они којима треба посведочити божији благослов и понудити им спасење, без наметања и присиле.

Испод дебелих наслага често погрешних представа о Ромима које обликују јавно мњење у Србији, израња једна нова слика „Рамине деце” (да се симболично изразим, користећи се именом легендарног јунака из индијског епа Рамајана).

Идем корак даље и износим за расправу следећу тврдњу: *управо преко Рома* и позитивних утицаја које протестантизам има у њиховом животу, српско друштво је у прилици да упозна и прихвати хришћане протестанте у целисти. Истовремено, Ромима, припадницима „трећег крака хришћанства”, омогућиће се да постану управо оно чему теже сви верујући хришћани: да буду со и светло другима у својој заједници.

ПИТАЊА И ОДГОВОРИ

Питање: неодређено

Одговор: Ви сте заправо имплицитно, а и експлицитно, рекли неке ствари које нисам желео да потенцирам, не из страха да не будем правилно схваћен, већ да оштрица других ствари које сам желео да овде подцртам не буде умањена. Чињеница је да традиционалне верске заједнице на овом простору не раде довољно са Ромима. А ако они не раде, радиће неко други. Значи, раде они који јесу заинтересовани да своје мисијско деловање дефинишу унутар простора у којем живе Роми. Роми су народ који осећа потребу, као и сваки други народ, као српски на

пример, да се религијски исказују као верујући људи. Они који су то учинили и понудили им прилику да то ураде, они су међу њима добили вернике. Али, то није поента приче о последицама протестантизације међу Ромима. Да ли можемо о томе да говоримо?

Наишао сам на један симпатичан израз, колоквијално ћу се изразити, мада не користим тај израз. Наиме, неко је рекао: „Циганска протестантизација су циганска посла”. Ја сам дубоко убеђен да ромска протестантизација нису, тек тако, нека „циганска посла”. То је заправо процес са озбиљним друштвеним последицама. Пре свега, последицама позитивног карактера које се дешавају међу припадницима ромског народа.

Роми су европска национална мањина. Дакле, једини народ на свету који нема државу, али који је у конкретним европским документима поменут као европска национална мањина. Према томе, они су, већ сам то рекао у предавању, *народ ѿошреба*. То је народ који живи бедно, сиромашно, који се не школује. Макар је тако до сада било.

Промене које се дешавају у њиховим животима са прихватањем неких од правила понашања, што у црквеном, што у свакодневном животу, под утицајем процеса протестантизације многоструке су. Првенствено, воде ка процесу свеопште еманципације и интеграције у окружење у којем живе, дакле у српском друштву. Оног тренутка када буду школованији и образованији, биће боље и успешније прихваћени од својих сународника са којима живе на овим просторима. Нешто од тога се дешава и под утицајем процеса протестантизације, неке навике, неке карактеристике, неки стеротипи који су њима владали, сада се руше или макар мењају, мало спорије или мало брже. Да ли ћемо о њима говорити само као о криминалцима, лоповима и тако даље или ћемо говорити као о корисним члановима друштва који прихватају прописане хигијенске навике, који се запошљавају и цене рад и труд, у добрим су односима са комшијама – све су то постулати протестантског погледа на свет. Да ли краду или то не раде, и ако то не раде јер тако налажу основна правила исправног верског живота, односно живота под утицајем једног конкретног религијског учења, онда то у сваком случају нису последице које се могу и требају занемаривати.

Питање: Говорили сте да се протестантско деловање међу Ромима умногоме заснива на исцељењима. Ја сам у Норвешкој упознао део про-

тестантизма, они се баш боре за истину и тумачења на научној основи, али како се у то уклапа ненаучна прича о исцељењима?

Одговор: Протестантизам који спомињете јесу цркве које припадају традиционалном протестантизму, класичном протестантизму, који са дуговековном традицијом опстаје на тим просторима. Оно што се овде дешава са протестантизмом, конкретно еванђеоским протестантизмом у виду пентекосталних заједница, оне су неки од почетних облика њиховог деловања на овим просторима. Њихово прилагођавање ромском етносу, односно неким особеностима ромског живота које више инсистирају на религијској пракси, а не на религијској свести и учењу, огледа се у акцентовању делатних облика испољавања вере. Говорио сам о два пута испољавања вере. Један од њих управо је индивидуална убеђеност у деловање Духа Светога, на конкретним примерима у њиховом животу. Када ће Роми поверовати да постоји Бог? Онда када виде да је неког исцелио; ако је рак или друга нека тешка болест, па се десило неко исцељење, онда ће то бити најбољи доказа да има Бога, односно да постоји деловање божанске силе.

Питање: Да ли прихватање протестантизма од стране Рома утиче на промену њиховог идентитета?

Одговор: По мени, протестантизам својим деловањем, односно активним учествовањем у ромском животу, суштински доноси две основне, нове карактеристике које утичу на промену тог *романијен-а*, како се каже у ромском народу, односно њихове ромскости, тих неких њихових елементарних културних одредница, односно идентитета.

Та прва суштинска новина јесте да *етничка припадност* *јесте неважна* *пред Богом*. Дакле, за разлику од ранијег размишљања, које је наглашавало дистанцирање, ми Роми, ви Срби, они Албанци или Кинези, за разлику од тога, овога пута етничка припадност постаје неважна, сви смо ми, заправо, верни људи, сви ми прихватамо адвентизам, баптизам, пентакостализам, сви смо ми адвентисти, Јеховини сведоци, односно верни људи. То је суштинска промена која се дешава код свих припадника малих верских заједница, та анационалност, у овом случају и код Рома.

Друга битна карактеристика је да се *усвојавља нова религијска граница између преобраћеника и непреобраћених*. У ком контексту? У контексту да се губи код Рома, нарочито раније изражена, племенска

подела, ми смо Арлије, Гурбети, конопљари, торбеши, џамбаси и тако даље, разликујемо се по припадању некој групи. Овог пута не наглашава се припадност некој хомогеној етничкој групи, већ је на делу идентификација издигнута на ниво религијске припадности. И то је најочигледније на примеру удаје и женидбе међу припадницима малих верских заједница, врло се мало излази из оквира припадајуће верске заједнице. Дакле, каже се, он ће бити муж моје ћерке ако је адвентиста, може да буде Србин, може да буде Кинез, може да буде Немац или да буде шта хоће, али је потребно да буде верујући човек, најчешће верујући у контексту изабране верске опције.

Питање: Да ли Роми лакше прихватају пентекостализам и Јеховине сведоке, него баптизам или адвентизам?

Одговор: Признајем да сам понегде у излагању можда био недовољно јасан. Када сам у завршном делу говорио о два начина прихватања протестантизма међу Ромима, настојао сам да укажем на својеврсну поделу.

Један приступ више је заснован на религијској свести, на познавању Библије, светих списа и строгог придржавања верских правила; то захтевају, рецимо, адвентисти или Јеховини сведоци. Са друге стране су баптисти и пентекосталци, више пентекосталци неголи баптисти, мада су сами верујући људи на терену потврђивали да пентекосталци највише прихватају баптисте као најближе свом учењу.

Прва група евангелизатора инсистира на строгости у придржавању основних начела вере. Тражи се познавање Библија, да се чита, да се на богослужења долази припремљен, на пример, Јеховини сведоци имају своју „Кулу стражару” и друге часописе која се темељно ишчитава током недеље. Ови други, пак, инсистирају на слободи, неспутаности емотивног доживљаја, непосредном испољавању религијских осећања, у директном контакту са Богом, без инсистирања на посредујућем утицају Библије.

Питање: Да ли постоји класификација узрока преласка у протестантизам?

Одговор: Настојало се да се успостави хијерархија разлога због којих Роми прелазе на протестантизам. Можемо говорити о четири засебне групе разлога.

Један, врло чест, најчешћи, јесте *деловање хуманитарних организација*, добротворни рад и то јесте била почетна фаза деловања протестантских заједница на овим просторима 90-тих година прошлог века. Могу да потврдима из бројних разговора са старешинама како се сада ограђују од те фазе и сматрају да је то био погрешан пут, јер верни људи треба да приступају због вере у Бога, а не због пакета. Схватили су да то није добар начин, због чега је свесно напуштена као активан облик евангелизације.

Друга група разлога обухвата искључиво *тхеолошке* разлоге. Дакле, прихватање протестантског учења искључиво због Бога и божјих начела, Светог писма и свега оног што је уређено прецизним, јасним, институционалним уређењем религијског живота. Питање је колико је то фактор који данас привлачи Роме протестантима, вероватно не у толикој мери и не сигурно код пентекосталаца, али вероватно да код Јеховиних сведока и код адвентиста.

Трећа група разлога јесу такозвани, најшире речено, *културни* разлози. Културни разлози у смислу оних елемената из културног идентитета Рома који иду на руку протестантизму, а део су протестантског начина слављења. То су музика, песма, игра, експресивност коју сте могли да видите за време трајања видео записа или на фотографијама. Говорити о Ромима одвојено од музике, песме, то је готово непојмљиво. Можда су то елементи који иду трагом одговора на питање зашто Роми отвореније прихватају протестантизам.

И постоји четврта група разлога који у Србији, тврдим, још увек нису посебно развијени, али јесу, рецимо, у Латинској Америци, чак Африци, где то постаје врло озбиљан вид деловања. Ради се о *политичком* деловању. Многе протестантске верске заједнице активно учествују у политичком животу земаља у којима их има и постају важан фактор на политичкој сцени. На пример, Бразил, успех садашњег бразилског председник Луле на последњим изборима заснован је на пакту католика и протестаната. Тај језичак на ваги, који врло често у политичком животу зна да буде пресудан, јесте подршка појединих конкретних слојева становништва, у овом смислу оних са јасним религијским ставом. На српској политичкој сцени овај фактор још увек не игра значајну улогу, али га не треба губити из вида као могући одговор на неке будуће упитности.